

от славянството, това сме ние и поляците. Ние заедно почувствахме най-силно недъзите на славянството и поради това най-активно бихме могли да работим за неговото истинско възраждане, върху една по-реална основа – основата на равноправието, човешчината и взаимното зачитане, – могли бихме да излезем срещу националното самомнение и заслепления шовинизъм, срещу насилието – срещу всички негови пороци, които застрашително го овладяват.“²⁾

Констатацията на проф. Боян Пенев е твърде точна, но неговите надежди за водеща роля на поляци и българи в усъвършенстване на славянството остават неизпълнени. През 90-те години, изминали след по-горе цитираното му изказване, общуванията между Полша и България стъпват на широка основа и са твърде активни. От контактите между двата славянски народа през междувоенните години най-много като че ли изпъква елитарният културен обмен.³⁾ По време на студената война България и Полша се озовават в един и същи военнополитически, икономически и идеологически съюз от държави, но имат различно отношение както към общия обществен модел, така и към общия лидер. По това време, като не броим многото дирижирани прояви на взаимност, май за българите Полша е най-вече пример за дисидентство и прозорец към Запада, а поляците откриват, че българското Черноморие е приятна и достъпна туристическа дестинация. След 1989 г. чрез *Кръглата маса* българското реформаторство тръгва по стъпките на *Солидарност*, опровергана е и „българската следа“ в покушението срещу папа Йоан Павел II, но дали поради свободното въздействие на императивни обективни дадености (манталитет, традиции, географско положение), или просто напук на изглеждащата казионна близост през 1944 – 1989, България и Полша се раздалечат.⁴⁾

За характера на по-старите българо-полски връзки, а и за техния мащабен потенциал, като че ли напоследък напомни грандиозният медиен скандал от 2007 по повод намерението Баташкото клане 1876 да се обяви за мит. Опитът за деисторизация на едно от най-емблематичните събития в новата българска история, както е известно, имаше за изходна точка картина на полския художник Антони Пьотровски. Тезата беше, че Пьотровски, воден от желанието да се превърне в полски Дьолакроа, измислил Баташкото клане, което получило определяща роля в учредителния мит на съвременната българска нация, наречен „Българско възраждане“. Нито едното, естествено, нито другото е вярно⁵⁾, но за повърхностните познавачи (както в България, така и в чужбина) на българо-полските отношения, които имат понятие за значителния принос на поляците в Българското национално възраждане, но зле познават самото Българско възраждане, такова едно твърдение би могло да прозвучи твърде правдоподобно – и това обстоятелство може би обяснява небивалото ожесточение, с което българските митоборци отстояват една очевидно несъстоятелна теза.

Инак, що се отнася до действителното полско участие в националното възраждане на българския народ, най-много изследователско внимание е отделяно на реалиите, които възникват във връзка с дейността на Михаил Чайковски⁶⁾ – известен и до днес със своя Казак-алай и със своите литературни произведения на българска тема. Чайковски, който по едно време е предлаган за княз на една евентуално автономизирана от турците България⁷⁾, с основание минава за втората по значимост фигура в двустранните отношения – след онази на Владислав Варненчик.

Неглижирана е обаче българската дейност на създадената по инициатива на Адам Мицкевич Конгрегация на отците възкресенци. Вдъхновени от Христовото възкресение и обладани от идеята за възстановяване на полската държавност, през 1863 г. те пращат своя мисия в Одрин, за да заработят всеотдайно за българското възраждане. Именно тук възкресенците създават прочутия някога, но днес като че ли позабравен, „*Collegium Bulgaricum*“. Той ще съществува повече от 50 години и ще даде отлично образование на много младежи – и така ще помогне на българите да напуснат небитието на робството и да се доближат до европейската цивилизация. Макар сред възкресенците в България да не намираме толкова ярки личности като Чайковски, от перспективата на днешния ден тяхното дело изглежда по-трайно и по-безспорно.⁸⁾

Неоправдано слабо е познато и полското участие в Освободителната война 1877 – 1878, но пък на тази тема се планира скорошна българо-полска конференция.

Пренебрегвани са и отношенията с представители на полската емиграция на мирския водач на църковната борба д-р Стоян Чомаков⁹⁾ – макар измежду българските възрожденци именно той да е личността, която вероятно най-много е общувала с тях и вероятно най-много е била повлияна от тях¹⁰⁾. Въпреки своята важност обаче и едното, и другото са слабо осветлени в историографията, а по-широката публика едва ли изобщо е чувала нещо по този въпрос.

Първите си по-трайни контакти с поляци Чомаков осъществява в Париж. Това става през 1848 г., когато той, завършил медицина в Италия, заминава да специализира хирургия във френската столица. Престоят му там трае по-малко от година, като „той е в постоянно сношение с княз Чарториски“, дори получава писмата си от Турция чрез шефа на „Хотел Ламбер“.

По време на дейността си в Цариград, първо като главен представител по Църковния въпрос, а сетне и като член на управителното тяло на Екзархията, Чомаков е в най-тесна връзка с полски емигранти, от които получава и на които прави услуги.

Заради връзките си с поляци Чомаков е подозиран в желание да влезе в уния с папата. Наистина, активисти на унията се опитват да го привлекат за своята кауза. Сред тях е и полковник Вл. Йордан – пратеник на Чарториски

в Цариград. Йордан се среща с Чомаков през ян. 1862. Българският водач е на мнение полската емиграция да остави настрана религиозната пропаганда, но да окаже съдействие за образованието на българите. В резултат на този разговор Йордан препоръчва настоятелно на „Хотел Ламбер“ да се подкрепи българската просвета. Недълго след този разговор дейност сред българите начеват две млади католически конгрегации – полските „Възкресенци“ и френските „Успенци“. В 1863 възникват две училища, които с течение на времето ще се оформят като образцови средни учебни заведения; това са вече споменатата Българо-католическа гимназия¹¹⁾ на поляците в Одрин и френският колеж „Св. Августин“¹²⁾ в Пловдив.

От днешна гледна точка най-интересно е сътрудничеството на Чомаков с полски емигрант в Турция при създаването на франкоезичната брошура „Българският въпрос“¹³⁾. Тя излиза в началото на 1868 г. Освен че я пише заедно с поляк, Чомаков я и издава под псевдоним с полско окончание („Коприщански“), което е несъмнен прополски реверанс. Що се отнася до името на полския партньор на Чомаков, това може би е Чеслав Карски (Czesław Karski); известно време той бил подофицер при Садък паша, в писмо на който срещаме следните думи „... 2-и Чеслав Карски, доста надарен младеж, казват – поет, но алкохолик...“¹⁴⁾“

Не може да се каже засега със сигурност как точно е изглеждала сиnergията между Чомаков и Карски. „Когато искаше да напише нещо на французски – спомня си например по-сетнешният митрополит Варненско-Преславски Симеон¹⁵⁾, – той си служеше с поляци, с които е имал връзки още като ученик в Париж. Поляци, които владееха добре французкия език, се намираха в Цариград по онова време и Чомаков до тях прибегваше, колкото пъти искаше да се напише нещо уязвително за гърците. Помня, че един поляк беше написал една брошура против гърците, която сипеше огън и жупел против тях.“

Когато се говори за двустранните отношения с поляците, като правило ние, българите, се чувстваме като по-малкия брат, който очаква и получава подкрепа и опека. Ето че в този случай виждаме по-различен тип взаимоотношения – не чак литературно негърство от полска страна, но във всеки случай водеща българска роля или най-малкото равнопоставено „разделение на труда“.

В църковната борба брошурата „Българският въпрос“ играе ролята на манифест, чрез който е извоювана Екзархията.¹⁶⁾ Но освен чисто историческото си и чисто българското си значение този текст притежава и едно много важно съвременно – и надбългарско – измерение. Това е виждането за начина, по който следва да изглежда една из основи европеизирана Османска империя. Българите, с привързаността си към своята народност, заявява българо-полската брошура „не представляват никаква пречка за нейните планове да

свърже в едно различните народи, които населяват Империята. Сливане в космополитните сфери на човешката дейност, в науката, търговията, индустрията, общите държавни интереси; в същото време зачитане на националната самобитност – религия, език, бит. Ето сливането, което бихме искали да се осъществи между различните части на Империята и което би могло да се изрази със следната известна максима на един немски философ: „Разнообразие в единството, свобода в порядъка“.

Какъв коментар заслужава тази декларация? Както е известно, отоманизмът излиза напълно неуспешен. Нито отделните етноси в Турската империя се сливат в единна отоманска нация, нито самата империя оцелява. Ако българите не бяха се сдобили със собствена държава, тяхната съдба вероятно щеше да бъде сходна с онази на кюрди и арменци.

Но, от друга страна, засвидетелстваната в „Българския въпрос“ либерално-демократична и ксенофилска визия за съществуване на различни етноси притежава определена ценност и актуалност. Тя напълно хармонира с днешното членство на България в обединена Европа. За илюстрация достатъчно е само да се отбележи, че днес разширяващата се до панконтинентални размери Европейска общност декларира желание да положи върху същия принцип отношенията между различните си народи. Това е изразено в нейния девиз, приет през май 2000; той гласи: „Единство в многообразието“.

Т.е. европейската идея има и своите българо-полски корени – и те трябва да се познават и признават както в България и в Полша, така и в целия ЕС. А това може да стане най-вече чрез активно полско-българско сътрудничество в областта на историческата наука.

Такова сътрудничество може да се изгради с възстановяване на Българо-полската комисия на историците. Тя провеждаше ежегодни конференции – веднъж в България, веднъж в Полша, общо 20-ина на брой. От българска страна душа на комисията беше акад. Мито Исусов – първо като директор на Единния център по история, после като директор на Института за история. След неговата смърт (1999) начело застана доц. Агоп Гарабедян. От полска страна партньор беше Институтът за история при ПАН, като, струва ми се, най-активни бяха проф. Балцерак и Елжбета Знамеровска-Рак. Разискваха се най-вече теми с актуално значение, някои от докладите бяха отпечатани¹⁷⁾ – едни на полски, други на български. Комисията беше твърде активна докъм първите няколко години от новото хилядолетие, след това нейната дейност прекъсна.

Надявам се, че настоящата конференция ще допринесе за възстановяването на тази полезна и необходима двустранна институция – както и за активизиране на сътрудничеството между полските и българските историци. За това могат да допринесат и Конгрегацията на възкресенците, и Българската

папска нунциатура, начело на която за наша радост стои поляк – Н. Пр. архиепископ Болонек. Ние предлагаме да се реанимира научноизследователският проект „Ватиканът, католическият свят и българите“, в рамките на който през изминалите 20-ина години бяха осъществени различни научни инициативи и ядро на който сега би могло да стане полско-българското сътрудничество на историците. Така ще продължим и ще доразвием една важна традиция – в полза на България, на Полша, на обединена Европа, а и на славянската солидарност в съответствие с пожеланията на проф. Боян Пенев.

БЕЛЕЖКИ

1. Доклад на международната научна конференция на тема „Ватиканът – Полша – България. 150 години от началото на мисията на Конгрегацията на Възкресенците в България“, проведена в София на 24 окт. 2013.
2. Пенев, Б. Полско-българските сношения. – В: България, Полша и славянството. С., 1923, с. 104.
3. За този период вж. Дамянова, Е. България и Полша 1918 – 1941. С., 1982.
4. За времето на тоталитаризма и посттоталитаризма вж. Тодорова Р. Развитие на българо-полските политически и икономически отношения 1944 – 1958. – В: ИБИД, 1983, т. 35; Jackowicz, Jerzy. Stosunki polsko-bulgarskie w latach 1967 – 1981. – In: Sprawy miedzynarodowe, 34 (9), 1981; Todorova, R. Bulgarian-Polish Cultural Relations (1944 – 1952). – In: BHR, 1983, No 3; Baewa, I. Modele kultury politycznej w powojnnwj Polski i Bulgarii. – In: Balcerak, W. (ed.) Polska – Bułgaria w Europie Środkowej i Południowo-Wschodniej w wiekach XVII – XX. Podobieństwa, różnice, uwarunkowania. Warszawa-Łowicz, 2003; *Idem*. Rola Solidarnosci w upadku socjalizmu w Bulgarii (1980–1989). – In: Solidarnosc i upadek komunizmu. Warszawa-Gdansk, 3 – 4 june 2009; Баева, И. България и социалистическите страни от Източния блок. – В: България и социалистическите страни от Източния блок. – В: Изследвания по история на социализма в България 1944 – 1989. ЦИПИ, Т. 2, С., 2010. Има и документален сборник – ето библиографските данни на втория том: Dokumenty i Materiały do Historii Stosunkow Polsko-Bulgarskich 1944 – 1960. Tom 2. Redaktor naukowy Wiesław Balcerak. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. Wrocław-Warszawa-Krajow-Gdansk-Lodz, 1985.
5. Вж. за това у Тодев, Ил. Батак 1876 – мит или история? Текстове по Българско възраждане. С., 2013, с. 5 сл., 80 сл.
6. За него вж. Смоховска-Петрова, В. Михаил Чайковски (Садък паша) и Българското възраждане. С., 1973.
7. Цит. по Милев, Н. Българи и поляци. – В: България, Полша и славянството. С., 1923, с. 78.
8. За възкресенците в България вж. у Тодев, Ил. Българското национално дви-

- жение в Тракия 1800 – 1878. С., Акад. издателство „Проф. Марин Дринов“, 1994, *passim*; Галабер, В. Дневник. т. 1 – 2. С., 1998, *passim*; 2000; Елдъров, Св. Католиците в България. С., 2002, *passim*.
9. За Чомаков вж. Тодев, Ил. Д-р Стоян Чомаков (1819 – 1893). Живот, дело, потомци. Акад. изд. „Проф. Марин Дринов“, С., 2003, ч. 1 – 2; Същият. Д-р Стоян Чомаков (1819 – 1893) или как българите стават нация. Изд. „Кама“, С., 2006.
10. За връзките на Чомаков с поляците вж. Тодев, Ил. Сливане в космополитните сфери на човешката дейност... (Полското влияние върху д-р Стоян Чомаков). – В: Българското възрожденско общество – проблеми, борби и постижения. Сборник с изследвания в чест на 75-годишнината на доц. д-р Огняна Маждракова-Чавдарова. Ред. Ил. Тодев и др. С., 2012; този текст има и полскоезичен вариант: Todew, Il. Idee federacyjne dr. Stojana Czomakowa. – in: Balcerak, W. (ed.) Polska – Bułgaria w Europie Środkowej i Południowo-Wschodniej w wiekach XVII – XX. Podobieństwa, różnice, uwarunkowania. Warszawa-Łowicz, 2003.
11. За нея вж. у Тодев, Ил. Българското национално движение в Тракия 1800 – 1878. С., Акад. издателство „Проф. Марин Дринов“, 1994, с. 225 сл. и там цитираната литература.
12. За „Св. Августин“ вж. Фльори, А. Един френски колеж в България – „Свети Августин“, Пловдив, 1884 – 1948. С., 2003.
13. Вж. нейния двуезичен (френски оригинал и български превод) текст у Тодев, Ил. Д-р Стоян Чомаков (1819 – 1893), ч. 2, с. 372 сл.
14. Widerszal, L. Bułgarski Ruch Narodowy. W., 1937, s. 193.
15. Симеон, митрополит Варненско-Преславски. Д-р Стоян Чомаков (Спомени). – В: Юбилеен сборник по миналото на Копривщица (20 април 1876 год. – 20 април 1926 год.). Ред. архим. Евтимий. [Т. 1]. С., 1926., с. 19.
16. Вж. за това у Тодев, Ил. Батак 1876 – мит или история? Текстове по Българско възраждане. С., 2013, с. 145 сл.
17. Balcerak, W. (ed.) Polska – Bułgaria w Europie Środkowej i Południowo-Wschodniej w wiekach XVII – XX. Podobieństwa, różnice, uwarunkowania. Warszawa-Łowicz, 2003; Малцинствени и етнорелигиозни проблеми в Югоизточна и Централна Европа между двете световни войни. Доклади от научна конференция, проведена на 17 – 19 юни 2003. София. Институт по балканистика при БАН. Съст. Агоп Гарабедян. С. 2005; Integracja i tożsamość narodowa w Europie Środkowo-Wschodniej na przestrzeni dziejów. Red. El. Znamierowska-Rakk. W., 2007; Гранични и етнонационални конфликти в Средна и Югоизточна Европа. Доклади от [международна] научна конференция, София, 12 – 13 юли 2007, Институт по балканистика при БАН) Съст. Агоп Гарабедян. С., 2008.

**„THERE ALWAYS HAS BEEN GOOD UNDERSTANDING
BETWEEN US AND THE POLES...“
(Unknown Pages from the History of Bulgarian-Polish Mutuality)**

Abstract. The text examines in brief the Bulgarian-Polish relations to point out that they, due to the important similarities in the destinies of the two Slav peoples, always has been good. The author presents at this background a little known case of Polish-Bulgarian synergy. It concerns a French booklet, published in 1868 by the lay leader of the Bulgarian Church Movement under the title „*The Bulgarian Question*“. The booklet, created in collaboration with a Polish émigré, was a kind of a manifesto through which the Autocephalous Bulgarian Church was re-established under the name of „*Exarchate*“. Besides this purely historical and purely Bulgarian significance this text has another very important dimension – which is up-to-date and goes far beyond Bulgaria. It consists in the proclamation of the slogan „*Variety in unity, liberty in order*“, the first part of which is identical with the motto of the EU. This coincidence might be a reason to claim that the European idea has its Bulgarian-Polish roots which must be known and admitted – in Bulgaria and in Poland as well as in the EU.

Prof. DSc Ilia Todev

✉ Institute for Historical Studies, BAS
52 Shipchenski Prohod Boulevard, bl. 17
1113, Sofia, Bulgaria
e-mail: todevilia@yahoo.com

ЗА ПРОСВЕТНОТО ДЕЛО НА БЪЛГАРИТЕ В ОДРИН И МЯСТОТО НА ОТЦИТЕ ВЪЗКРЕСЕНЦИ В НЕГО

Любомир Георгиев

Национална библиотека „Кирил и Методий“

Резюме. Одринските българи към края на XIX – началото на XX в. имат четири гимназии, по една мъжка и по една девическа, съответно за православните и за католиците от източен обред (униати). След кратко въведение за историята на българското мъжко униатско училище в тракийския град, ръководено от братята възкресенци, то е разгледано в светлината на документи, които се съхраняват в Български исторически архив при Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

Keywords: Bulgarians Catholics, Uniats, the Congregation of the Resurrection, connections between Bulgarians and Poles, Bulgarian historical archives, St. St. Cyril and Methodius National Library

Увод

Древният град Одрин играе ключова роля в миналото на областта Тракия и на държавата България. Свързваме го преди всичко с военни победи – на цар Калоян срещу кръстоносците през 1205 г. и с превземането на Одринската крепост на 13 март 1913 г. в хода на Балканската война. Изграждането на хармонична и ефикасна образователна система от българите в Източна Тракия обаче също е от важно значение за българската и за балканската история.

Одринските българи към края на XIX – началото на XX в. имат четири гимназии, по една мъжка и по една девическа, съответно за православните и за католиците от източен обред¹⁾. Православните български класни училища съществуват между 1881 и 1913 г. Мъжкото училище прераства в гимназия през 1896 г. Тази гимназия е наречена на името на своя благодетел д-р Петър Берон²⁾. Православната „Късърова“ девическа гимназия също носи името на своя меценат. Униатските гимназии за момчета и момичета се намират под надзора на различни католически ордени. Девическото униатско училище – т. нар. „Аграмска гимназия“, е поставено под управлението на ордена на Загребските сестри и е под покровителството на Австрия³⁾. Българското мъжко католическо училище в Одрин е ръководено от отците възкресенци и действа през един сравнително дълъг период от време, от 1863 г. до 1928 г.